

Patrimoni històric de la Guerra Civil Espanyola al Segrià

Autor: Quintí Casals (2023)

El Front del Segre

- En el marc de la Guerra Civil espanyola (1936-1939), l'Exèrcit de la República va conquerir Terol (gener 1938).
- L'esforç els va deixar esgotats, cosa que van aprofitar els feixistes per contraatacar al febrer i ocupar de nou Terol.
- Llavors van iniciar un potent moviment expansiu que els va portar a conquerir la resta d'Aragó i penetrar a Catalunya per la franja de Ponent i la vall de l'Ebre.
- El front d'Aragó era història. Les tropes franquistes entraven a primers d'abril a Lleida, Balaguer i Tremp.
- Al sud d'Aragó, els franquistes ocupaven Morella i van obrir-se pas, per l'extrem nord del País Valencià fins entrar a Vinaròs el 14 d'abril de 1938. La zona republicana de Llevant quedava dividida de Catalunya i València.
- A Catalunya la línia geogràfica que formaven els rius Noguera Pallaresa, Segre i Ebre va aturar els nacionals i va donar un respir als republicans, que, parapetats al marge esquerre dels tres cursos fluvials, van concentrar les seves forces al llarg d'una línia que anava de nord a sud des dels Pirineus al Delta de l'Ebre, on van resistir vuit mesos.

- Començava la història dels fronts de l'Ebre, el Segre i el Noguera Pallaresa.

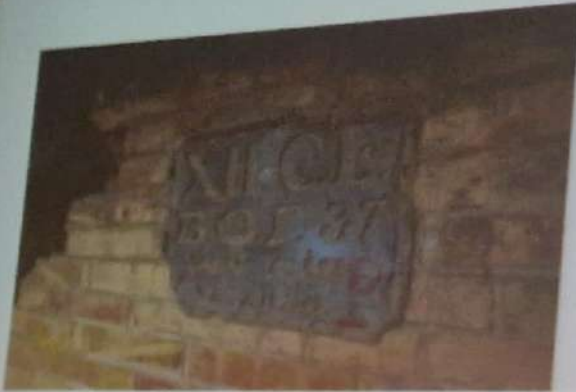
La vida al Front del Segre

Tossal de Moradilla: fortificació.

- La major part del temps en què es van mantenir aquests tres fronts, l'actitud va ser passiva i de preparació per a la batalla amb la construcció / consolidació de defenses.
- Amb tot i amb això, hi va haver diversos intents de reacció republicana, que passaven per trencar el front o límit dels rius per endinsar-se en terreny enemic.
- El principal i més conegut d'aquests atacs fou la batalla de l'Ebre, iniciada el 25 de juliol de l'any 1938, dia en el qual les tropes republicanes van trencar el front per Mequinensa, Xerta i Amposta i, després d'endinsar-se uns 35 quilòmetres pel centre, foren aturats.
- Després de cruents combats, els republicans van anar reculant, fins que el 16 de novembre de 1938 els darrers soldats tornaven a creuar el riu Ebre i es situaven a les posicions inicials.
- Aquesta fou una batalla decisiva, la més llarga de la guerra (115 dies) i de més desgast (amb un gran nombre de baixes), sobretot per part de l'exèrcit republicà, que va perdre bona part de l'armament més modern.
- Poc després, el 23 de desembre, Franco donava inici a l'ofensiva sobre Catalunya davant un exèrcit desorganitzat i una població esgotada, que va acabar amb la resistència republicana i la guerra ràpidament, l'1 d'abril de 1939.

La vida al Front del Segre

- Desenes de quilòmetres, trinxeres, nius de metralladores, hospitals, fosses... La guerra es pot veure i entendre aquí.

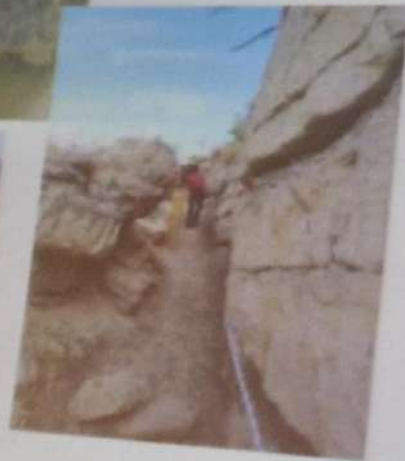
- Entremig d'aquests fets, l'estabilitat d'un front marcat per la línia geogràfica dels rius Noguera Pallaresa, Segre i Ebre es va mantenir inalterat, des de primers d'abril a finals de desembre de 1938.
- Conegut com a L1 de defensa, era la primera de les 6 línies projectades fins a Girona.
- Un bon exemple fou la ciutat de Lleida, ocupada des del 3 d'abril, però partida en dues zones d'influència: els franquistes a la dreta del riu Segre, controlant els principals edificis de la ciutat; i els republicans al marge esquerre, a l'actual barri de Cappont, amb l'únic pont que creuava el Segre volat en la fugida pels republicans.
- Pel que fa a la comarca de la Noguera i el Segrià, la línia del front va estar marcada gairebé del tot pel riu Segre.
- Aquesta estabilitat ha fet que quedessin nombroses mostres d'arqueologia bèl·lica en els termes que creuava el riu Segre.

El Front del Segre al Segrià: Mapa

- Podem seguir L1 pel Segrià per Almatret, Granja d'Escarp, Seròs, Aitona, Soses, Torres de Segre, Montoliu, Albatàrrec, Lleida, Els Alamús, Alcoletge i Vilanova de la Barca.
- En tots aquests municipis resten runes bèl·liques de la Guerra Civil, que necessiten una interpretació conjunta i no per separat com es presenta.
- La nostra relació no és exhaustiva, ja que només situa en el mapa els elements més significatius, ben conservats i que són visitables amb una relativa facilitat del front.

Almatret

- Si comencem el nostre recorregut bèl·lic pel Segrià de sud a nord, el primer terme municipal afectat pel conflicte i que forma part d'aquesta línia geogràfica-bèl·lica és el d'Almatret, que, tanmateix, formava part del front de l'Ebre.
- Allí dalt dels tossals propers a l'aiguabarreig del Segre i l'Ebre, que dominen la vista d'aquest darrer riu i l'Aragó més proper a Lleida, trobem el Cingle de la Pena, on actualment estan documentades i recuperades dues línies de trinxeres, un niu de metralladores i el mític observatori davant la Punta Cremada en un excel·lent estat de conservació.

Granja d'Escarp - Massalcoreig

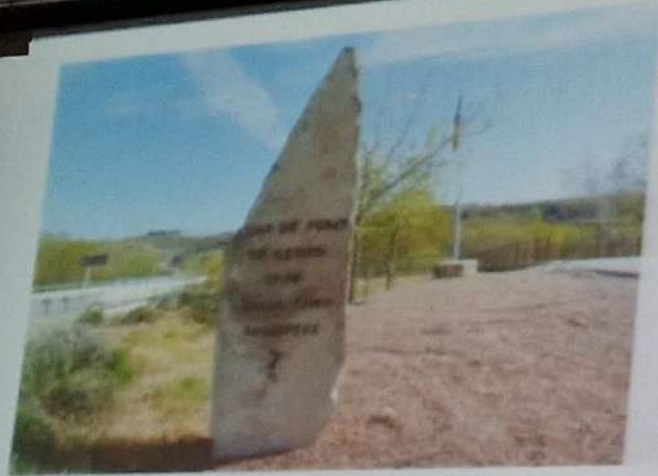

- Seguint el nostre recorregut cap al nord del Segrià, marcat el front ja pel decurs del riu Segre, la primera vila que ens apareix és la Granja d'Escarp, on hi ha un monument dedicat als morts de la guerra.
- Dins el seu terme es conserven nius de metralladores localitzats damunt del molí de farina, davant de l'ermita Sant Jaume i de la costa de Cal Peque.
- Hospital de campanya a l'antic poble miner de Vallferra, trinxeres i búnquers malmesos.

- Una mica més al nord de la vila, molt a prop de l'aiguabarreig del Segre i el Cinca, localitzem el monestir d'Escarp, al terme de Massalcoreig, que mostra impactes de diferents municions a la façana i la torre de les restes de l'edifici.

Seròs: Cap de Pont

- Tornant a prendre la direcció nord-est del riu Segre, ja dins el terme de Seròs trobem el pont [vell] de Seròs, inaugurat per Francesc Macià el 1932, que fou l'únic del Segrià que va quedar dempeus de tot el front, per la qual cosa va esdevenir un dels punts més conflictius de tota la línia.
- Una mica més amunt del cap de pont, al poblat visigòtic del Bovalar encara hi ha restes d'unes trinxeres franquistes adaptades als vestigis arqueològics i senyalitzades amb terra vermella al recorregut.

Seròs: Fortificacions franquistes i republicanes

- Una mica més amunt de Bovalar, en la carretera que va de Seròs a Maials, a mà esquerra un caminet ens condueix a una finca particular on resten dos nius de metralladores espectaculars.
- Un està volat, el de sota, hi ha servit d'exterior a la pel·lícula Alcarràs. Conegut com Niu del Ros.
- L'altre està en un excel·lent estat de conservació.
- A banda hi ha refugis, parapets i trinxeres. Una excel·lent línia del Front del Segre.
- Caldria fer alguna cosa per incloure tot el conjunt.

Ofensiva republicana 6 de novembre de 1938

Durs combats del 7 al 22

Aitona

Robert Capa a Aitona

Ruta

L'ofensiva republicana
de novembre de 1938

Un recorregut a peu que permet seguir les passos
del fotoperiodista hongarès André Ernő Friedmann, més conegut com a
Robert Capa, que del 7 al 22 de novembre de 1938 va documentar la
darrera ofensiva de l'exèrcit republicà a Catalunya.

- Seguint pel Baix Segre, al terme d'Aitona, hi ha restes de trinxeres feixistes a l'ermita de Carratalà i republicanes al jaciment arqueològic de Genó, tot i que darrerament s'ha inclòs un recurs de primer ordre a la memòria de la guerra amb la inauguració de l'anomenada *Ruta Robert Capa*, el 21 de novembre de 2021.

- Aquesta ruta, perfectament senyalitzada, permet seguir les passes del fotoperiodista hongarès André Ernő Friedmann, més conegut com a Robert Capa, que del 7 al 22 de novembre de 1938 va documentar la darrera ofensiva de l'exèrcit republicà a Catalunya.

Soses

- El novembre de 1938, com hem vist, el Baix Segre va ser l'escenari d'una virulenta batalla. Entre els dies 7 i 22 de novembre d'aquell any, els combats van ser presents al marge dret del Segre entre Soses i Serós.
- A Soses es conserva una làpida commemorativa on estan enterrats 18 soldats caiguts en el front.

Soses: Espai de Memòria del Cap de Pont

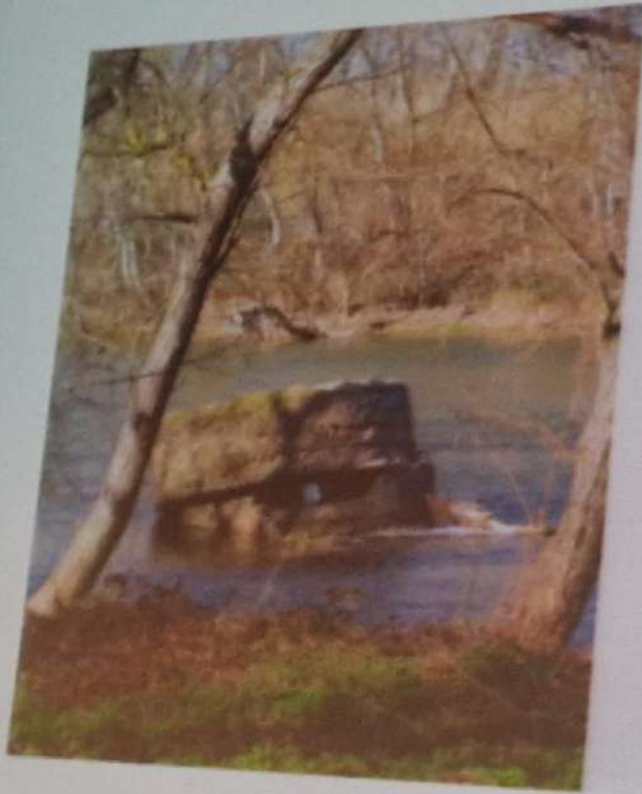
- Al tossal i ermita de Sant Miquel. Abans d'arribar a Soses venint de la N-II
- S'han recuperat unes trinxeres franquistes a llevant del Tossal.
- S'ha pintat un mural en la façana sud de l'ermita de Sant Miquel que reproduïx un plànol de la situació de l'atac republicà.
- S'ha instal·lat una cartellera i un faristol amb informació sobre la guerra civil a Soses i sobre la batalla.

Torres de Segre

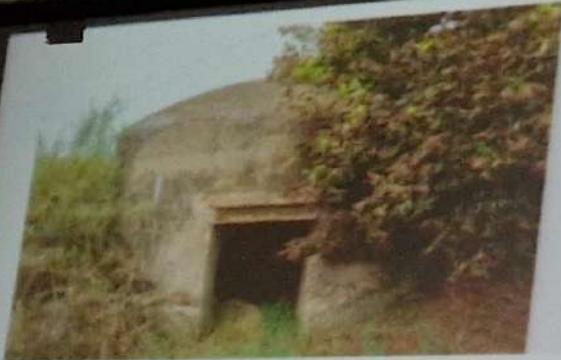
- Més al nord, a l'ermita de Carrassumada, en un tossal del terme de Torres de Segre, trobem un monument en record i homenatge als morts de la guerra.
- Es compon d'una gran pedra amb els noms de tots els caiguts a la comarca durant la Guerra Civil.
- En aquesta vila, l'associació religiosa de la Mare de Déu de Carrasumada, que va publicar un llibre titulat *Mai Més*, escrit per un habitant del poble, repassava la biografia de cadascun dels morts de la guerra civil en la comarca del Segrià, va promoure la celebració de la diada anual del *Mai Més* a finals d'octubre.

Montoliu

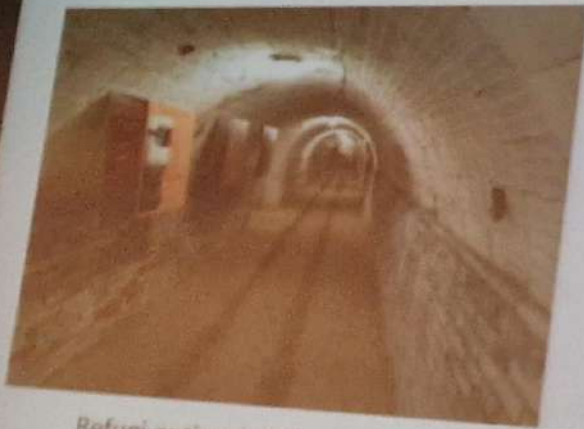

- Seguint de nou cap al nord-est arribem al terme de Montoliu, on es conserven diversos refugis i dos nius de metralladores, un dels quals, conegut com el dels Patamolls, és situat al mig de la llera del riu Segre, i l'altre (búnquer del Pubillet) a sobre del canal de Seròs.
- També hi ha refugis al poble com el d'en Juanito.

Albatàrrec - Alfès

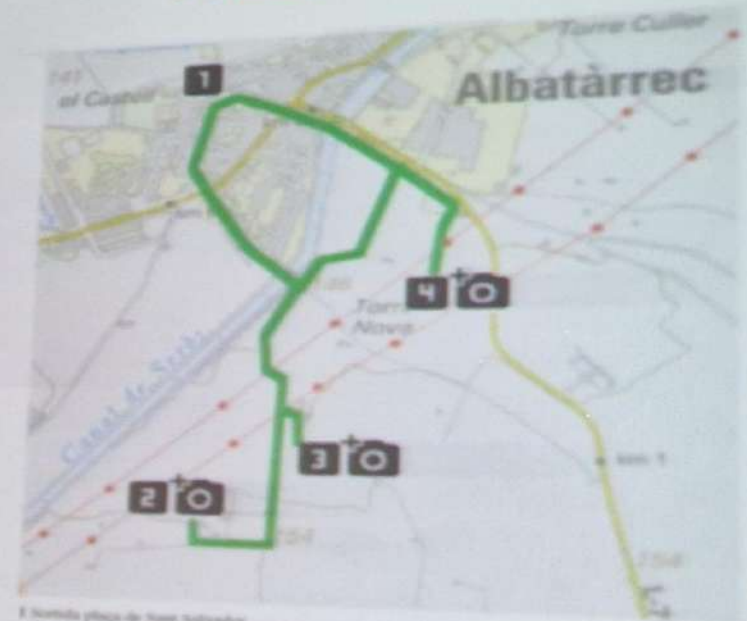
Niu del Sol Blai a Partida de les Eres

Refugi antiaeri d'Alfès

- Una mica més amunt, al terme d'Albatàrrec, l'Associació Cultural Àgora d'Albatàrrec i el Grup de Recuperació de la Memòria Històrica del Centre Excursionista de Lleida, han catalogat les restes de la Guerra Civil d'aquest terme i Alfès per aconseguir-ne la conservació i divulgació.
- L'octubre de 2020 van inaugurar quatre rutes de distinta longitud, en el recorregut de les quals es poden localitzar fins a dinou elements constructius relacionats amb la Guerra Civil.
- <http://culturalagora.cat/rutesguerra1936/>
- D'aquests destaquem, pel seu bon estat de conservació, els nius de metralladores del Tros del Lechero, la Partida de les Eres i el Tros de la Isabeleta.
- A més, es poden visitar dos dipòsits d'aigua i un refugi antiaeri d'Albatàrrec, i l'aeròdrom, el polvorí i el refugi antiaeri d'Alfès.

Associació Cultural Àgora Albatàrrec

- 1 Sortida plaça de Sant Salvador
- 2 Niu de controladors de les cèl·lules de la Virgo. Entre els arbres, s'oculta una cèl·lula.
- 3 Niu de controladors del Sud Xan de la Virgo. Sota d'un arbre, a prop del canal.
- 4 Niu de controladors del Sud Xan, partida de les Eres. Segons el cronista més antic de la zona, cèl·lula.

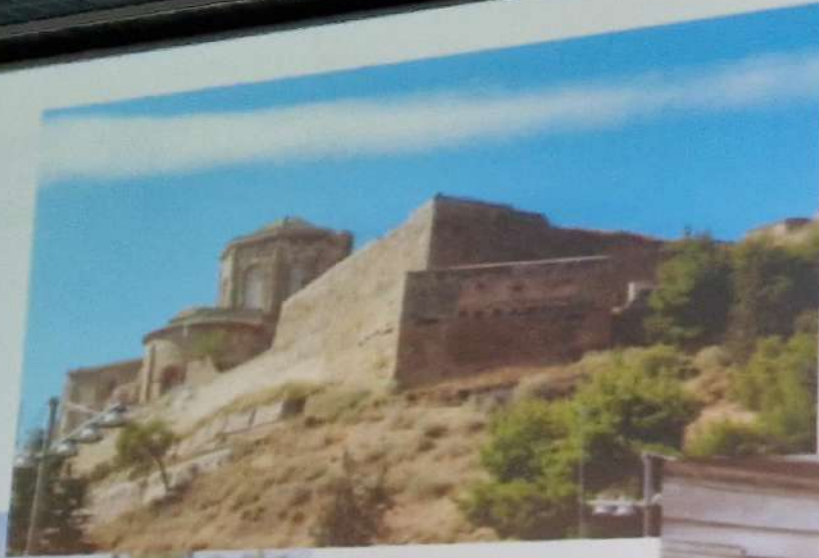
Escaneja aquest codi QR
per a veure les rutes
des de mòbil.

Després de passar per les rutes, al seu
desarrol·lament i al seu desenvolupament de les activitats
en moments d'obertura de la presó del
municipi, aquesta ruta porta a la zona d'Altes.

- L'Associació Cultural Àgora - L'octubre de 2020 van inaugurar quatre rutes de distinta longitud, en el recorregut de les quals es poden localitzar fins a dinou elements constructius relacionats amb la Guerra Civil.

- <http://culturalagora.cat/rutesguerra1936/>

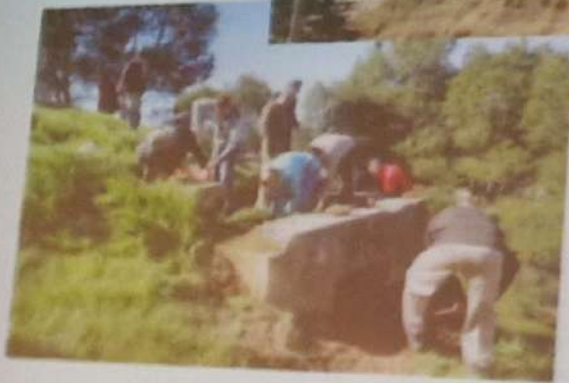
Lleida

Búnquer construït durant la Guerra Civil a la zona dels Pous de Gel.

A sota, niu de metralladores al Camp de Mart.

Impactes de trets a l'entrada del Pont Vell

Hangar i torre de control de l'aeròdrom de Magraners

Hangar i torre de control de l'aeròdrom de Magraners (Lleida)

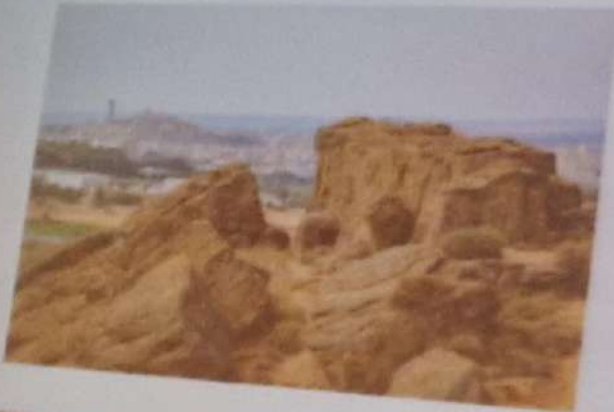
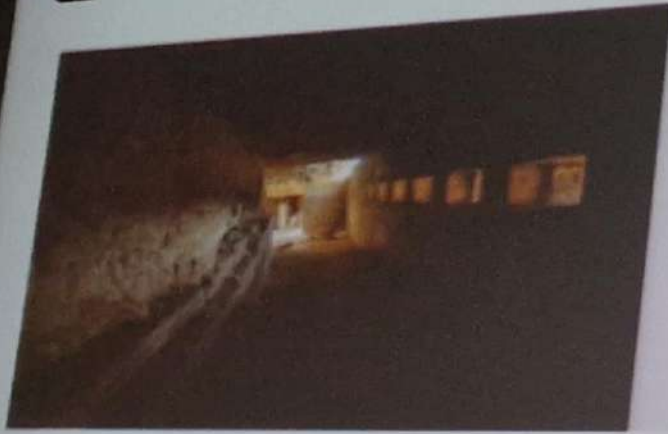
Fet en 1937 sota el disseny de Marià Gomà Pujades (arquitecte).

Protegit com a bé cultural d'interès local.

Edificació aïllada formant un conjunt de 3 volums definits, dos d'ells cúbics i un amb una cobertura en volta parabòlica de gran importància estructural

L'aeròdrom entra en funcionament durant els anys 20 del segle XX, allotjant el Reial Aeroclub de Lleida. Fou força utilitzat durant tota la Guerra Civil, fins a l'abril de 1938, sobretot per les forces republicanes durant els mesos de batalles al front d'Aragó.

Moradilla

- Seguint de nou el riu cap amunt i passant la ciutat de Lleida, arribem al Tossal de Moradilla, dins el terme de Lleida, però molt a prop dels Alamús, on hi ha una fortificació, excel·lentment conservada, amb nius de metralladora, trinxeres i búnquers, adaptada a la pedra de la geografia del tossal i de l'antiga torre de telegrafia òptica que encara resta dempeus.
- Tot i que a Moradilla, que ofereix una inigualable vista de la Plana de Lleida i les seves comunicacions, mai es va entrar en combat, el seu escenari va servir per rodar la pel·lícula *La Fiel Infantería* el 1959.

Alcoletge

- Molt a prop, a Alcoletge, trobem l'únic centre d'interpretació del front del Segre, dedicat a la figura d'Ermengol Piró, conegut com *el Capellanet*, un regidor del POUM local i dirigent de la UGT, que va negar-se a fer una llista de veïns contraris a la República, per la qual cosa fou mort d'un tret per un company de partit.
- El centre, situat en un vell edifici que durant segles va ser forn de pa, explica la vida quotidiana del front i ofereix visites a l'immediat Tossal dels Morts, al bell mig de la vila, el qual, per la seva privilegiada vista panoràmica de 360° sobre les terres de Lleida, va servir com a observatori dels republicans, amb unes trinxeres i un refugi en molt bon estat de conservació.
- El centre, a més, també fa visites guiades al Tossal de la Nora, fora de la vila, en el qual es van produir cruents enfrontaments i on encara resten les trinxeres excavades a la roca.

Tossal de la Nora Alcoletge

- El centre Ermengol Piró, a més, també fa visites guiades al Tossal de la Nora, fora de la vila, en el qual es van produir cruentos enfrontaments i on encara resten les trinxeres excavades a la roca.
- Darrerament s'ha fet una magnífica restauració

Vilanova de la Barca

- Finalment, en el darrer terme del Segrià afectat pel front del Segre, trobem Vilanova de la Barca, un dels municipis que més vestigis pot oferir en record de la Guerra Civil.
- L'Associació Sala Cultural Macià Polo Verdú, és una mena de museu de la guerra, s'han recollit diversos estris i documentació sobre el conflicte a Vilanova de la Barca. A banda, la citada associació ha treballat per recuperar i fer visitables les fortificacions de les Trinxeres de les Coves, amb el seu espectacular niu de metralladores, i el Tossal Roig, amb un niu de metralladora o punt d'observació amb trinxera d'evacuació que formava part de la primera línia defensiva de l'exèrcit republicà al marge esquerre del riu Segre.
- A banda, també és destacable l'espai de la plaça de la Pau, on es conserva un tanc T-26 soviètic que fou utilitzat en l'atac republicà del 9 d'agost de 1938 a Vilanova. L'atac de Vilanova pretenia dos objectius concrets: retenir les forces franquistes, per evitar el seu trasllat al front de l'Ebre, trencat pels republicans al juliol del 38, i eliminar el cap de pont de Balaguer, en poder dels franquistes.